

-
- Днепровського Левобережжя / В.Г. Ляскоронський. – М., 1911. – 82 с.
14. Ляскоронський В.Г. Історія Переяславської землі з древніших часів до половини XIII ст. / В.Г. Ляскоронський. – 2-е изд. – К., 1903. – 422 с.
 15. Макаренко Н. Городища і кургани Полтавської губернії / Н. Макаренко // Сборник топографічних свідчень. – Полтава, 1917. – 103 с.
 16. Моргунов Ю.Ю. Древо-земляні укріплення Южної Русі X-XIII віків / Ю.Ю. Моргунов. – М.: Наука, 2009. – 303 с.
 17. Моргунов Ю.Ю. Круглі городища Левобережжя Дніпра / Ю.Ю. Моргунов // СА. – 1986. - № 2. – С. 110-121.
 18. Моргунов Ю.Ю. О пограничному будівництві Володимира Святославовича на переяславському Левобережжя / Ю.Ю. Моргунов // РА. – 1999. – №3. – С.69-78.
 19. Моргунов Ю.Ю. Посульська границя: етапи формування і розвитку / Ю.Ю. Моргунов. – Курск, 1998. – 128 с.
 20. Падалка Л.В. Древні земляні споруди в межах Полтавської губернії / Л.В. Падалка. – Полтава, 1905. – 60 с., 12 ил.
 21. Падалка Л.В. Прошлоє Полтавської території і її заселення / Л.В. Падалка. – Полтава, 1914. – 239 с.
 22. Повесть временних лет. Ч. 1. Лаврентьевская летопись (перевод Лихачева). – М. – Л.: АН СССР, 1950. – 408 с.
 23. Чайка С.О. Пісочен на Супої / О.С. Чайка. – Черкаси, Вертикаль, видавець ПП Кандич С.Г., 2011. – 150 с.
 24. Шостопал А. Скарби Черкащини / А. Шостопал. – Черкаси: Вид. Андрощук П.С., 2007.– 120 с.

Список скорочень:

уроч. – урочище
га. – гектар
км. – кілометрів
м. – метрів

Юрій Пшеничний,
науковий співробітник
Державного історико-культурного заповідника
м. Дубно
Віталій Ткач
ДП «Рівненська старовина» ІА НАН
м. Дубно

ГОРОДИЩЕ МЕДУНОВА ГОРА БЛЯ С. МИРОГОЩА І ПОВ'ЯЗАНИЙ З НИМ МІКРОРЕГІОН В СЛОВ'ЯНО-РУСЬКИЙ ЧАС

Стаття присвячена обстеженому в 1961 р. П. А. Раппопортом городищу Медунова гора поблизу с. Мирогоща в Рівненській області. Розглядається динаміка заселення общинної округи городища в басейні р. Липка на протязі слов'янського і давньоруського періодів. Висвітлюється історичний факт руйнування поселенської структури цієї округи в результаті входження племен волинян до складу Київської Русі. В XII – першій половині XIII ст. в мікрорегіоні простежується адміністративно-політичний вплив літописного Дубена.

Ключові слова: городище, поселення, територіальна община, археологічні джерела, середньовіччя, волиняни.

Вивчення регіональних особливостей входження Волині у склад давньоруської держави є перспективним полем для археологічних досліджень. В даній статті зроблено спробу узагальнити

відомості про розвиток територіальної общини на р. Липці, історія якої тісно пов'язана з укріпленим центром. На цьому прикладі проілюстровано зміни яких зазнали слов'янські общини після їх включення до складу давньоруської держави.

Річка Липка є правою притокою Ікви, витoki якої знаходяться на південній окраїні села Липа біля підніжжя Мізоцького кряжу. Безпосередньо на південний схід від Липки лежить вододіл басейнів Ікви та Стубли, а сам кряж є вододілом басейнів Стиру та Горині. До басейну останньої належить р. Збитинка, долина якої розділяє кряж. Сухе річище Збитинки починається за 1,3 км на південний захід від городища. Від витоків до с. Мирогоща Липка тече на північ (ця частина її русла пересохла в кінці ХХ ст.), де повертає на захід, впадаючи в Ікву біля м. Дубно, навпроти городища літописного Дубена (рис. 1). Довжина течії річки 16 км, площа басейну 36 км² [6, с. 67].

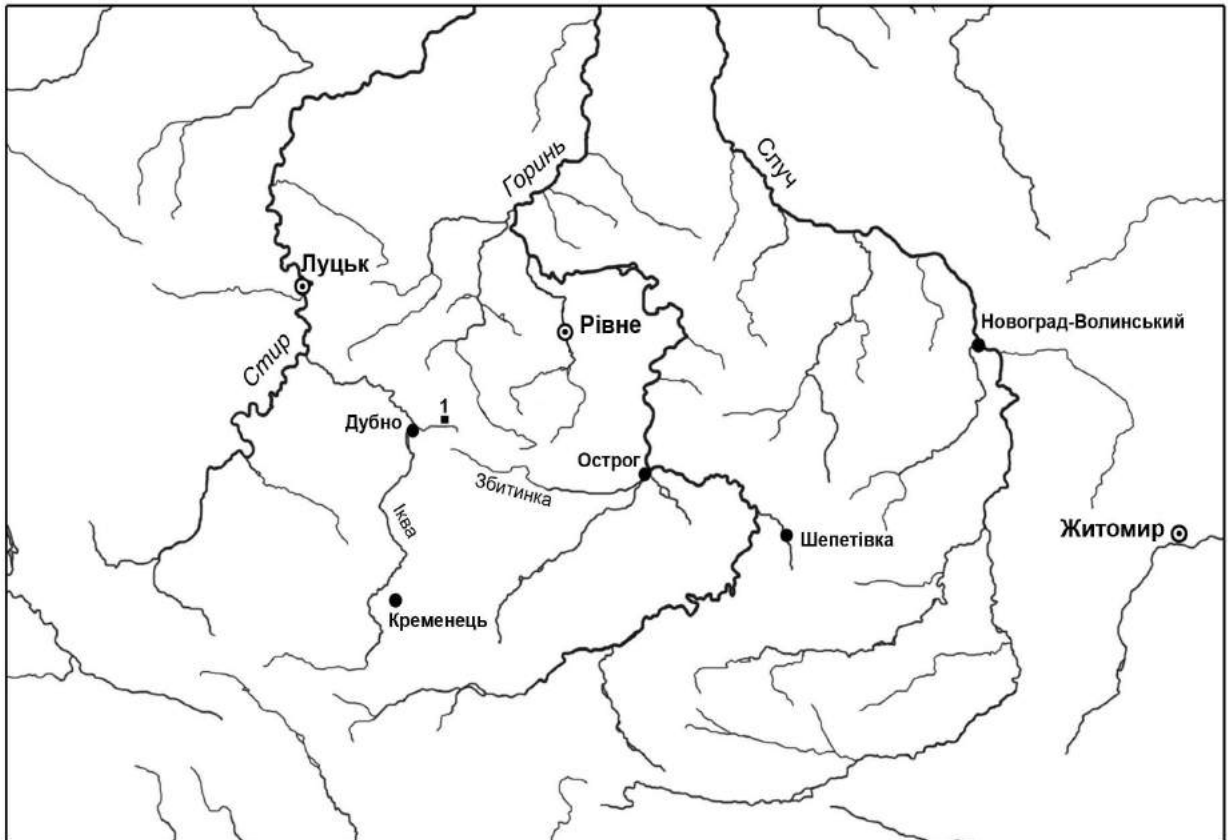
Мізоцький кряж в районі Липки представлений північною і північно-західною окраїнами плато з абсолютними висотами 275–342 м. Одним з крайніх північних мисів плато є Медунова гора, на якій розташоване городище. Назва походить від імені чеха Медуни, який володів нею в кінці ХІХ ст. Відома також назва Хрестова гора [13, с. 26–28]. На картах 1911 та 1922 років вона позначена як «Городище». Гора є природно укріпленим мисом з крутими схилами, з південної сторони вона з'єднана з плато перехідом між двома оперізуючими її ярами. З північної сторони в нижній частині має кілька відрогів, роз'єднаних балками, на яких знаходяться витягнуті горизонтальні площадки, зручні для заселення. По краях ярів під городищем також тягнуться вузькі рівні площадки.

Між кряжем та долиною Липки знаходиться рівнина шириною біля 2 км, що тягнеться смугою від м. Дубна та продовжується на схід від розглядуваного регіону. Ця місцевість служить природним і зручним шляхом сполучення, по ній проходить давня дорога від Острога до Дубна, а також, через Мале Полісся – до Кременця. З мисової площадки городища ця місцевість добре проглядається до Дубна (7, 25 км на північний захід), добре видно також сусідні городища у Варковичах та Жорнові, які знаходяться, відповідно, за 12 та 13, 3 км на північний схід.

Вперше городище біля с. Мирогоща згадується в Археологічній карті Волинської губернії [1, с. 78]. Систематичні дослідження пам'яток археології в цій місцевості починаються з кінця 20-х років ХХ ст., коли М. І. Островським тут були проведені археологічні розвідки. На городищі Медунова гора ним було виявлено слов'янську кераміку, а на одному з поселень неподалік – срібний плетений перстень, шиферні пряслиця і хрестик [11, с. 39].

З 1934 р. дослідження околиць проводив Ю. Ф. Шумовський – делегат Варшавського археологічного музею. Йому належить згадка про друге городище, яке за його даними знаходилося в центрі села, де зараз церква архістратига Михаїла. В 1937 р. Шумовський провів тут невеликі розкопки і знайшов, як він стверджував, «підмурівку поганського капища», тому це городище, на його думку, було культовим місцем [22, с. 78; 23, с. 46, 49]. Жодна документація цих розкопок невідома, результати робіт згадані тільки в мемуарах Шумовського, а укріплення, які зі слів автора тут були, нині не простежуються. Дослідження Шумовського не знаходять підтвердження, а його висновки сприймаються більш як здогадки, ніж обґрунтовані науково. Під так званою «підмурівкою» дослідник міг помилково зрозуміти муровані підземелля церкви, про які можливо взагалі не знав. Так, церква дійсно знаходиться на округлому підвищенні, яке виникло з допомогою людських рук. Однак надто очевидним видається його зв'язок із побудовою згаданих підземель, які були обсіпані поверху землею, а тоді на них виставили дерев'яний храм. Тож інтерпретація дослідника абстрактна, основана на загальних уявленнях про спорудження християнських церков на місці язичницьких капищ. В пізніший час на схід по мису від церкви було виявлено сліди поселення райковецької культури, Х ст. та ХІІ – першої половини ХІІІ ст., а на його північному схилі, неподалік від церкви – культурний шар ХІІ – першої половини ХІІІ ст.

В 1948 р. під час експедиції працівників Дубенського краєзнавчого музею на захід від сільського цвинтаря було знайдено мармуровий хрестик «курсунчик» та фрагмент бронзового персня [20]. В 1964 році на городищі було знайдено бойову сокиру [21]. Також на городищі було виявлено «вістря римського дротика», яке зберігалось у фондах Львівської картинної галереї [12, с. 54]. Враховуючи повну відсутність матеріалів римського часу на городищі та його найближчих околицях, слід гадати, що мова йде про предмет озброєння середньовічного часу.

а

б

Рис. 1. Географічне положення села Мирогоща: а – на міжрегіональній карті (1); б – на місцевій карті з позначенням місцезнаходження городища Медунова гора (1).

У 1961 р. городище обстежував П.А. Раппопорт, який зібрав на мисовій площадці керамічні матеріали мідного та ранньозалізного часу, а також X–XI ст. На двох інших площадках культурного шару він не виявив. Час спорудження городища залишився невстановленим. Дослідник вперше визначив розміри пам'ятки і склав її план [10, с. 101–102]. Згодом в 1970 р. пам'ятку було взято під охорону в зв'язку з чим було складено паспорт городища і ще один його план (автор Л. Мосійчук), які зберігаються в архіві Рівненського обласного краєзнавчого музею. Цей план дуже спотворює реальну структуру городища.

З 1995 року городище та його околиці неодноразово досліджувались В. В. Ткачем, в результаті чого були виявлені поселення-сателіти городища (рис. 3) [14, с. 4–5; 7, с. 183]. В наступні роки в басейні Липки проводилися систематичні розвідки В. В. Ткачем, А. Б. Бардецьким та Ю. Л. Пшеничним, в результаті чого було складено детальну археологічну карту мікрорегіону [15, с. 15; 16, с. 10].

У 1997 році мисова площадка городища шурфувалась В. К. Пясецьким з метою дослідження відомої тут палеолітичної стоянки. В шурфах були виявлені матеріали виключно палеолітичного часу [9, с. 129].

У результаті досліджень городища та навколишніх поселень у другій половині 90–х років минулого століття було визначено, що виявлені тут збірки кераміки датуються X – початком XI ст. По них і можна судити про час функціонування городища, як оборонного осередку місцевого слов'янського населення [7, с. 183].

В археологічній літературі трапляються згадки про городище Медунова гора в контексті інтерпретації його соціальних функцій, в особливості як феодального замку [5, с. 87]. Час занепаду городища визначався кінцем XI–XII ст. [4, с. 141]. В світлі нововиявлених археологічних джерел ці твердження виглядають непереконливо.

У 2013 році авторами складено новий детальний план городища і поселень-сателітів, взаєморозташування яких було уточнено, проведено шурфування другої площадки, зібрано підйомний матеріал в межах укріплень.

Городище розташоване на мису Мізоцького кряжу за 1,8 км на південь від річки Липки. Укріплення складається з трьох укріплених площадок, розташованих приблизно по лінії північ–південь з незначним відхиленням на схід. Загальна довжина городища 170 м, ширина 100 м. Найбільш потужні укріплення мають перша та третя площадки з напільної сторони (рис. 2).

Перша (мисова) площадка має діаметр 60 м. В північній, західній, і частково в північно-західній частинах вона знищена кар'єром. З напільної сторони вона захищена ровом, який у певній мірі зберіг прямолінійні обриси з незначним вигином у центрі. Вал площадки має найбільшу висоту зі сторони рову, тут він вигнутий майже під прямим кутом. Там, де периметр гори проходить по стрімкому краю гори, вал простежується слабше, очевидно, внаслідок природного нівелювання і незначних початкових розмірів.

Друга площадка має невеликий вал, висотою 2 м від дна рову, що двічі згинається під кутом, в одному випадку майже прямим. В південно-західній частині площадки виявлено западину неправильно-чотирикутної форми, яка можливо є рештками заглибленої споруди. Виявлений на площадці підйомний матеріал слов'яно-руського часу концентрується «плямою» біля цієї западини. Подібні западини, що є слідами жител, відомі на городищі

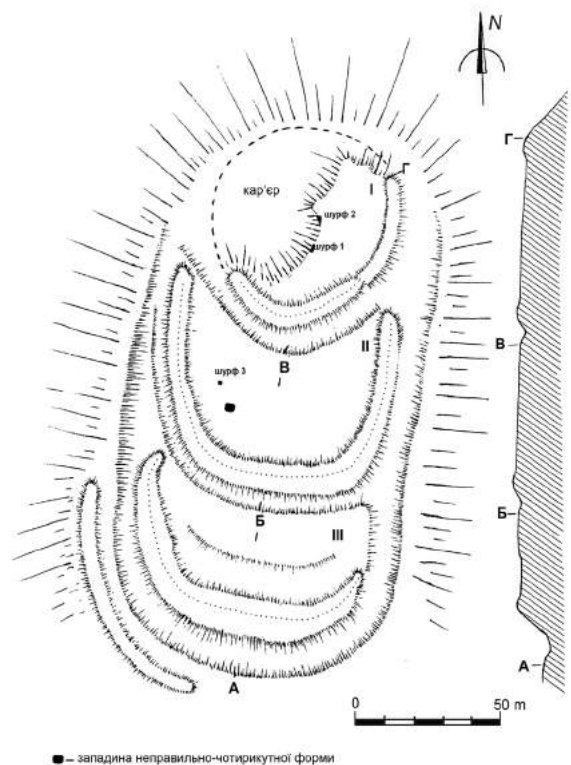

Рис. 2. План городища Медунова гора з зазначенням місць закладки шурфів

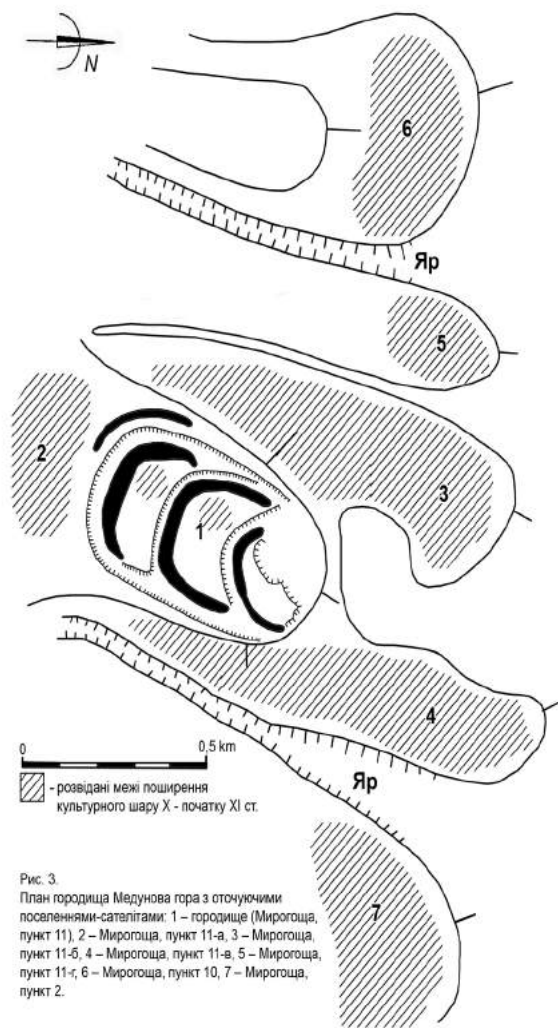

Рис. 3.
План городища Медунова гора з оточуючими поселеннями-сателітами: 1 – городище (Мирогоща, пункт 11), 2 – Мирогоща, пункт 11-а, 3 – Мирогоща, пункт 11-б, 4 – Мирогоща, пункт 11-в, 5 – Мирогоща, пункт 11-г, 6 – Мирогоща, пункт 10, 7 – Мирогоща, пункт 2.

з прямих заглиблених ліній. Вінчики сформовано у вигляді манжета, характерного для посуду X – початку XI ст. (рис. 5, 6–10, 14). Знайдено також уламок стінки ліпної слов'янської посудини (рис. 5, 5) та кераміку ранньозалізного віку (рис. 5, 1–4). Матеріали X – початку XI ст. виявлені також і на поселеннях-сателітах (рис. 5, 11–53).

Всі поселення слов'яно-руського часу в басейні р. Липки можна поділити на три групи. Про їх розташування дають уявлення складені археологічні карти.

- Поселення-сателіти городища на схилах Медунової гори (4 поселення). Для слов'яно-руського часу їх можна вважати єдиним селищем, яке безпосередньо оточує городище з розривами із-за складок місцевості.
- Поселення на мисах Мізоцького кряжу (7 поселень)
- Поселення на берегових терасах і мисах р. Липки (16 поселень).

Зібраний на поселеннях підйомний матеріал представлений майже виключно уламками глиняного посуду. Оскільки подібні вироби добре вивчені і описані, обмежимося їх короткою характеристикою. На поселеннях праязької культури зібрано уламки ліпних посудин коричневого кольору з домішкою товченого кременю або шамоту в глиняному тісті. Колекція з поселення райковецької культури Мирогоща, пункт 3 складається з подібних за кольором і домішками посудин, але вони мають гірше оброблену поверхню та випал і крупніші домішки. Окремі екземпляри орнаментовані пальцевими вдавненнями або насічками по краю вінець. Це поселення припинило існування на ранньому етапі розвитку культури. На інших райковецьких поселеннях разом з ліпною зібрано і ранньокружальну кераміку, яка представляє різні етапи розвитку технології гончарного виробництва.

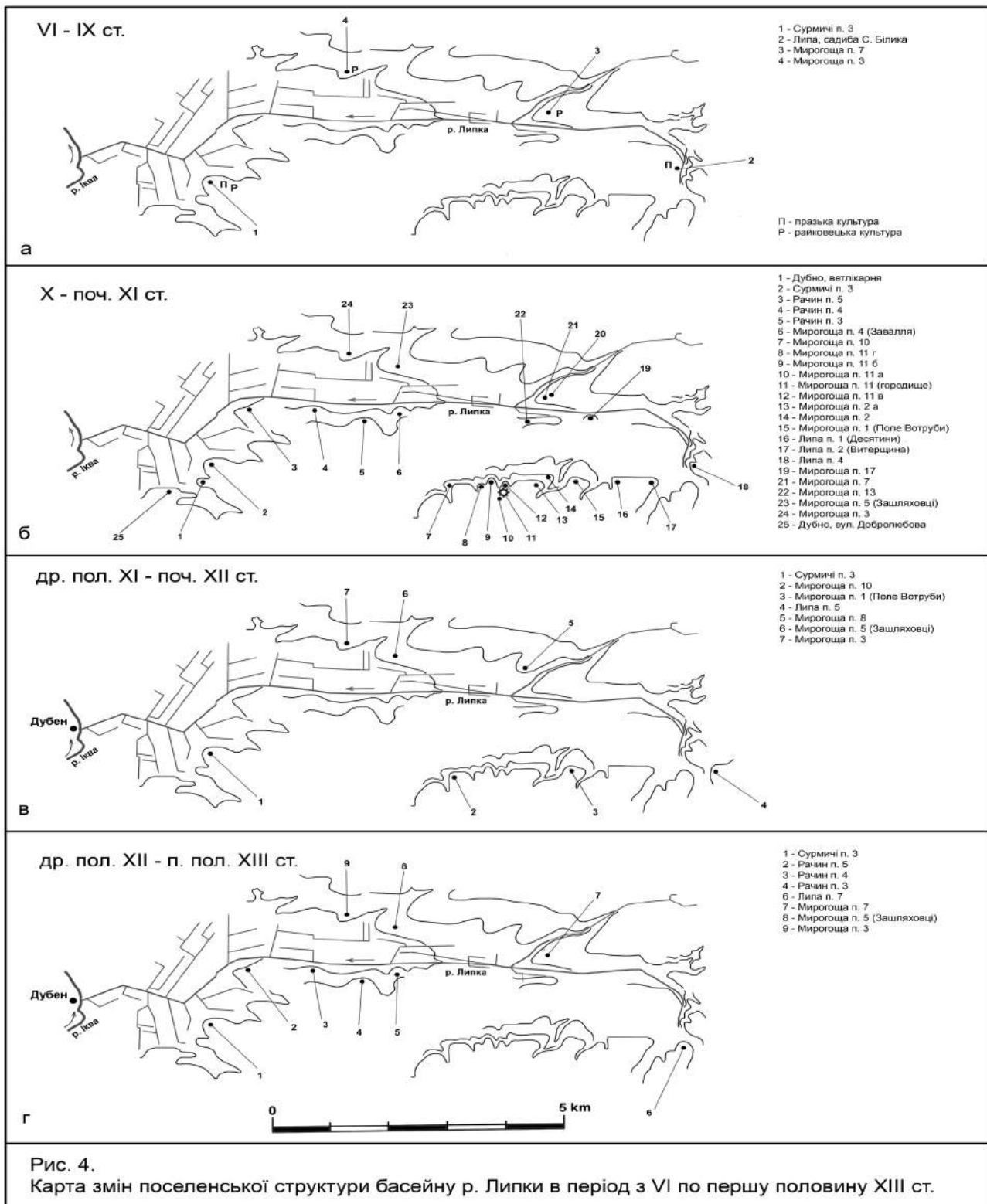
На численних поселеннях X – початку XI ст. керамічний набір складається майже виключно з уламків кружальних горщиків, аналогічних виявленим на городищі, рідше виявляються миски і інші

Уніас за 23, 8 км південніше від Медунової гори [2, с. 101–120].

Третя, зовнішня площадка має потужні оборонні споруди з напільної сторони у вигляді рову та валу. На східній ділянці площадки вал зникає, що може бути викликано достатньо крутим природнім схилом або влаштуванням в'їзду. Висота валу від дна рову складає 10,8 м, ширина в середній частині – близько 10 м. З внутрішньої сторони валу простежено сліди вибирання ґрунту для його насипання у вигляді широкої траншеї. Рів площадки повністю обходить городище, виконуючи роль загального укріплення, оскільки в нього заходять рови інших площадок. Там де схили гори достатньо круті цей рів простежується слабше. З південно-західної сторони від третьої площадки на зовнішній стороні рову знаходиться ще один невеликий вал, який мабуть є додатковим укріпленням. Культурний шар слов'яно-руського часу на третій площадці виявлений у вигляді «плями» в її південно-західній частині, на інших ділянках площадок він не зафіксований.

Розрізи у валах, які могли б слугувати проїздами між площадками відсутні. З північно-західної частини до першої площадки підходить дорога в кар'єр, можливо там раніше був в'їзд до городища і добування вапняку починалось звідти.

При обстеженні городища було зібрано підйомний матеріал, що складається в основному з уламків посуду слов'яно-руського часу, виготовленого з допомогою гончарного круга. Орнамент створений

категорії (рис. 5; 6). Деякі посудини зберігають домішки, характерні для ліпної кераміки – шамот і жорству. На поселеннях середини XI – початку XII ст. зібрано уламки кераміки, виготовленої на швидкому крузі, часто тонкостінної, з домішкою дрібного піску, який містить дрібні фракції піриту. Вінчики демонструють розвиток манжета в досить складні форми, які мають внутрішню закраїну, яка поступово перетворюється в округлий валик (рис. 6, 50–61; 72–77). Ця риса є ознакою горщиків наступного етапу – XII – першої половини XIII ст. В цей період якість посуду дещо погіршується у порівнянні з попереднім.

Слід відмітити знахідку двох клейм на денцях посуду: у вигляді свастики з Мирогощі, пункт 11-б (рис. 5, 39) та хрестоподібного з Мирогощі, пункт 11-г (рис. 5, 13). З Мирогощі, пункт 11-в

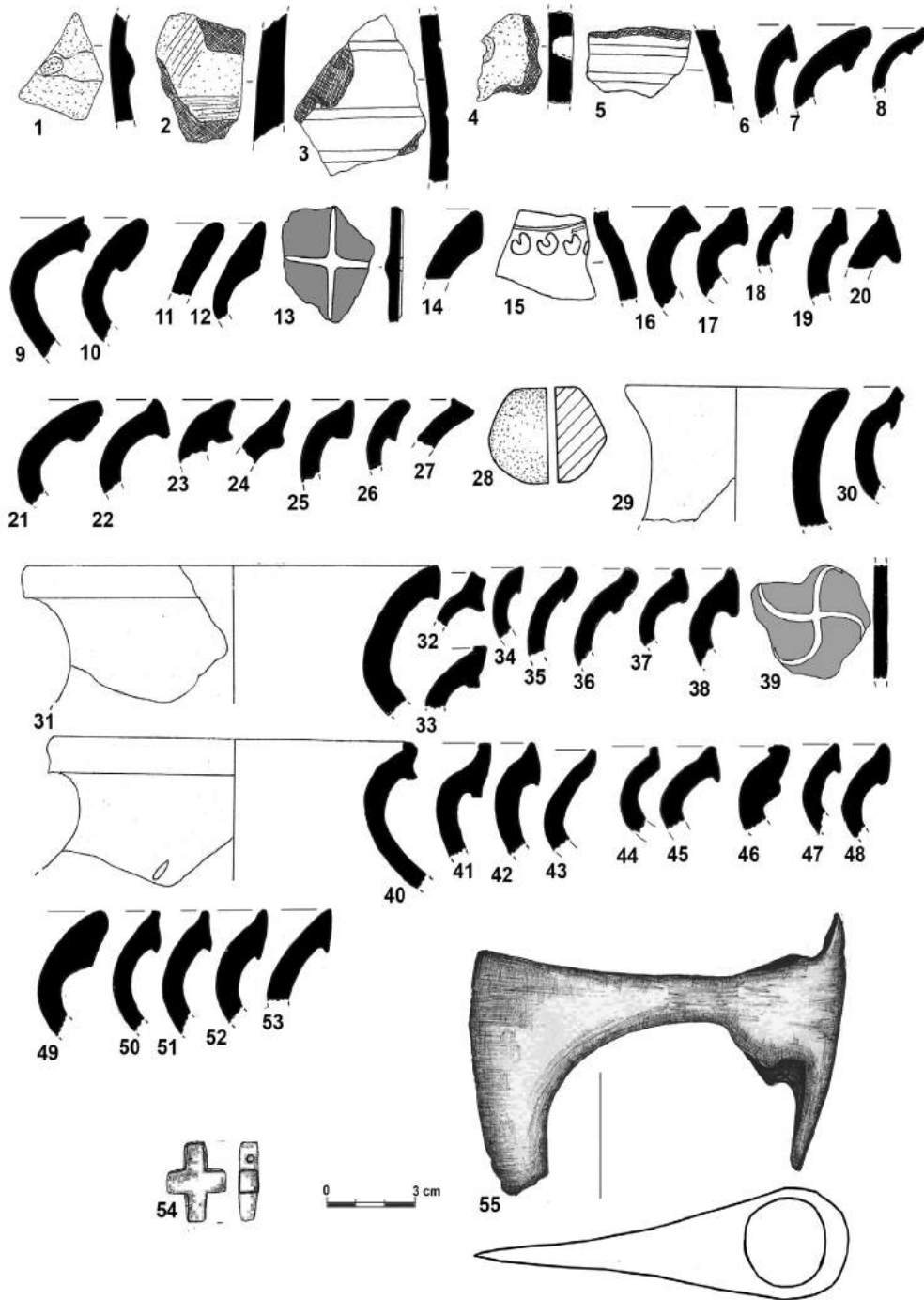

Рис. 5.
Матеріал з пам'яток: городище Медунова гора (1–10, 14), Мирогоща, пункт 11–а (11, 12), Мирогоща, пункт 11–г (13, 15–18), Мирогоща, пункт 11–в (19–28), Мирогоща, пункт 11–б (29–53), хрестик «корсунчик» (54), бойова сокира (55).

с. 101]. Відзначимо також, що городище знаходиться неподалік р. Збитинки, поблизу витоку якої на плато виявлено курганий насип. Археологічне датування цієї двічі пограбованої (в давнину і в 2015 р.) пам'ятки відсутнє, однак його топографія вказує на можливий зв'язок із городищем. Крім того у верхів'ї Збитинки останнім часом було встановлено наявність нових поселень з культурним шаром X – початку XI ст.^{2*} Тож не можна виключати, що вплив общини, яка звела городище на Медуновій горі не обмежувався басейном Липки, а охоплював і принаймні верхів'я Збитинки.

Городище має площу біля 1,7 га. Культурні нашарування слов'яно-руського часу доволі слабкі і концентруються тільки на окремих частинах укріплених площадок. Це свідчить про відсутність регулярного проживання на ньому значної кількості людей. Відсутність колодязя вказує

2 На сьогоднішній час матеріали з розвідок у верхів'ї Збитинки опрацьовуються і готуються до звіту

походить глиняне (рис. 5, 28), а з Мирогощі, пункт 1 – шиферне пряслиця, на Липі, пункт 7 знайдено точильний брусок, а на Липі, пункт 5 – залізне шило.

Інші індивідуальні знахідки представлені сокирою і хрестиком-«корсунчиком». Сокира (рис. 5, 55) найбільш наближена до типу IV за А. Кірпічніковим, який датується X–XII ст. [3, с. 30]. Розповсюдження хрестиків з мармуру (рис. 5, 54) пов'язане з торговими і культурними контактами міських центрів Волині з Північним Причорномор'ям. Потрапляння цього предмета в район поселень на р. Липці, скоріше за все, слід пов'язувати з торгівельними відносинами літописного Дубена.

Мирогощанське городище виділяється серед інших синхронних йому укріплень своїм віддаленням на 1,8 км від Липки, що у даному випадку говорить про існуючий пріоритет оборони. Хоча, достеменно невідомо чи не мало місце використання волинянами уже існуючих укріплень ранньозалізного віку [10,

на те, що городище не було пристосоване для тривалої облоги. Незважаючи на це, слід відмітити що природні умови, а саме круті схили гори та наявність укріплень, особливо третьої площадки, безсумнівно забезпечували високу обороноздатність цієї общинної фортеці.

Характерні риси городища Медунова гора виявлені в ході археологічних досліджень не дозволяють відносити його до осередків, що йшли шляхом міського розвитку. Про це свідчать незначна укріплена площа, відсутність слідів тривалого проживання населення, ремісничої та торгівельної діяльності. Виходячи з наявності прилягаючих до городища на всіх можливих напрямках поселень, загальна площа розповсюдження культурних нашарувань X – початку XI ст. на яких в кілька разів перевищує площу самого городища, цілком обґрунтовано визначити його як городище-сховище. Це не применшує його значення для округи, яку в більшій частині складала поселення в басейні р. Липки. Тому в соціальному контексті історію городища слід розглядати тільки у

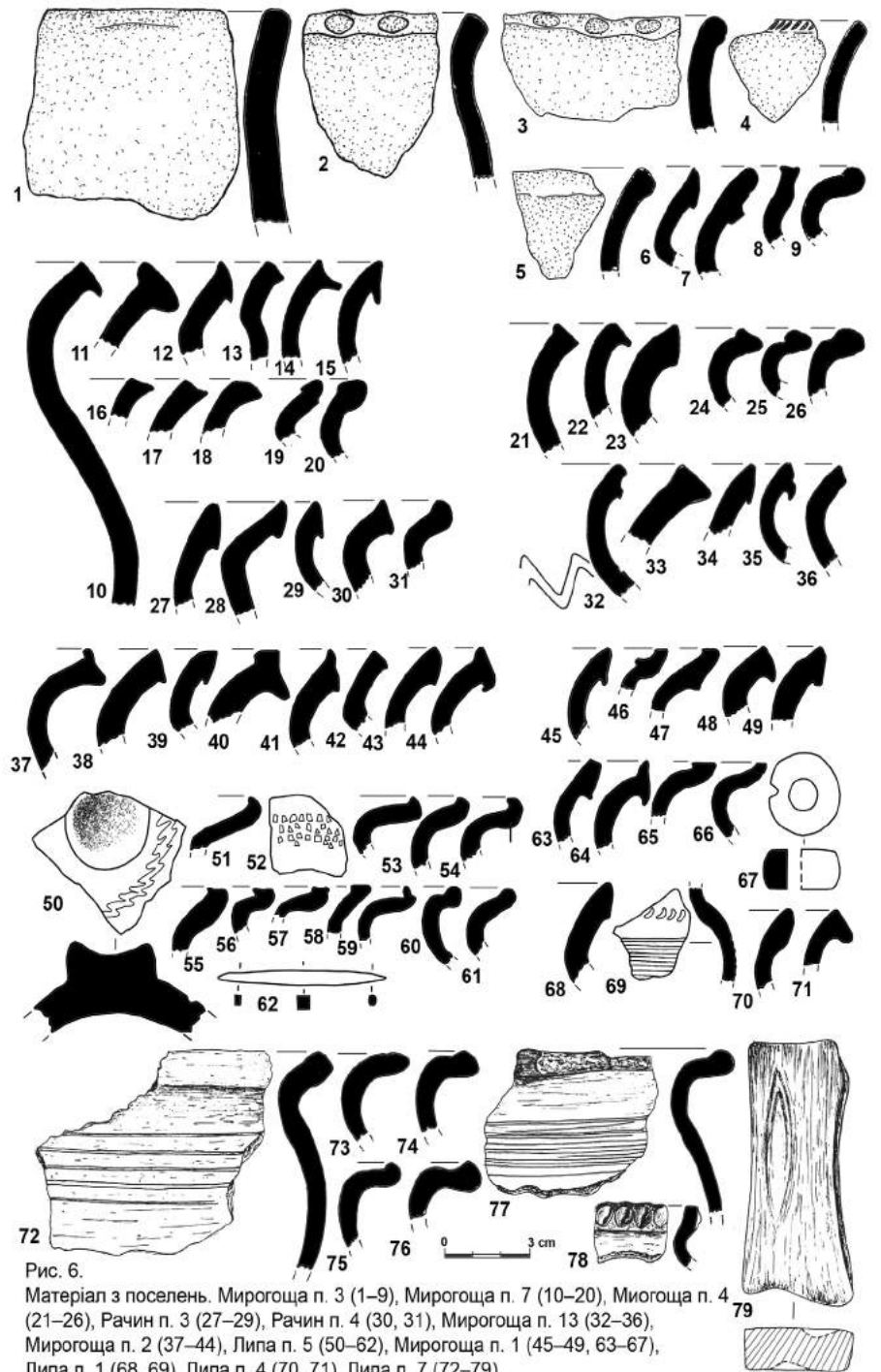

Рис. 6. Матеріал з поселень. Мирогоща п. 3 (1–9), Мирогоща п. 7 (10–20), Мирогоща п. 4 (21–26), Рачин п. 3 (27–29), Рачин п. 4 (30, 31), Мирогоща п. 13 (32–36), Мирогоща п. 2 (37–44), Липа п. 5 (50–62), Мирогоща п. 1 (45–49, 63–67), Липа п. 1 (68, 69), Липа п. 4 (70, 71), Липа п. 7 (72–79).

взаємозв'язку з округою, оскільки воно здійснювало консолідуючий вплив на топографію оточуючих його селищ, позитивно впливало на господарську діяльність і зростання чисельності населення. Можна також припускати проживання поблизу городища місцевої племінної знаті, на що опосередковано вказують знахідки цінних предметів неподалік нього. Окрім городища в басейні Липки виявлено 23 поселення, які датуються X – початком XI ст., тобто були синхронні періоду функціонування городища (рис. 4, б).

Дослідження поселень в басейні Липки свідчать про кардинальні зміни поселенської структури, які відбулись тут в першій половині XI ст. Після припинення використання городища Медунова гора загальна кількість поселень навколо нього і на берегах Липки скорочується з 23 до 6 в середині XI – на початку XII ст. (рис. 4, в). Ці спостереження висвітлюють історичний процес руйнування сформованої в племінний період великої територіальної общини. Фактично це мало

відобразитись в скороченні чисельності населення і господарчій кризі. Очевидно, причина, яка викликала ці зміни, полягала в насильницьких формах окняжіння даного мікрорегіону, як складової частини всіх племінних територіальних общин Волині. Заключну роль в завершенні топографічної трансформації поселенської структури басейну р. Липки зіграло виникнення на початку XII ст. єдиного адміністративно-територіального міського управління в середній течії Ікви у вигляді міста Дубен, біля якого Липка впадає в Ікву. На основі картографування поселень XII – першої половини XIII ст. можна стверджувати факт зміщення сукупності поселень від району городища ближче до Дубена і, відповідно, господарській і адміністративній приналежності мікрорегіону в цей час до складу міської округи-волості. Всього цим періодом в басейні Липки датовано 9 поселень (рис. 4, г). Це означає, що їхня кількість зменшується в два з половиною рази порівняно з періодом існування тут общинного укріплення.

Безсумнівно, особливу роль в XII – першій половині XIII ст. відіграло поселення Мирогоща, пункт 5, на якому були зібрані уламок полив'яної кераміки кінця XI–XII ст., фрагменти причорноморських амфор, уламок скляного браслета і поліхромна циліндрична намистина з скляної пасти. Керамічний комплекс поселення демонструє різноманітність у порівнянні з синхронними сусідніми пам'ятками: тут наявні миски, покритишки, амфори, посудини з вертикальним горлом, відмічено стінки дуже великих і товстих тарних посудин [8, с. 292–298]. Очевидно, це поселення стало, щонайменше, економічним центром мікрорегіону після припинення функціонування городища і оточуючих його поселень. Подібні поселення, що виділяються своїм матеріалом, відомі на відстані 2–3 км навколо Дубна. До них, окрім Мирогощі, пункт 5 можна віднести Панталію, пункт 1, Тараканів, пункт 3, Тараканів, пункт 5 і Тараканів, пункт 7 [17, с. 205–206; 18, с. 179]. Очевидно, ці пам'ятки відображають процес феодалізації регіону, стаючи позаміськими садибами представників місцевої дружинно-боярської верхівки. Подібні поселення виступають характерною ознакою всіх давньоруських міст [19, с. 159].

Слід зазначити, що поселення Мирогоща, пункт 7, яке співвідноситься з місцезнаходженням «городища-капища» за Ю. Ф. Шумовським є єдиним відомим пунктом XII – першої половини XIII ст. на території старої частини села Мирогощі. Оскільки в період Речі Посполитої тут споруджується церква, слід припустити, що початкова топографія села пов'язана саме з цією ділянкою. Можливо це вказує на здавна існуючу традицію сприйняття місцевим населенням околиць церкви як історичного центру села, що успадкував назву «Мирогоща», яка має виражене давньослов'янське походження.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии / В. Антонович. – М.: Типография Г. Лисснера и А. Гешели, 1900. – 130 с.
2. Гаврилюк О. Дослідження давньоруського археологічного комплексу поблизу с. Антонівці на Тернопільщині / О. Гаврилюк // Джерело, 1994. – №1. – с. 101–120.
3. Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие [под. ред. Б. А. Рыбакова] / А. Кирпичников // Свод Археологических Источников Е1–36. – Москва–Ленинград: Наука, 1966. – Вып. Второй. – 147 с.: ил.
4. Кучера М. П. Слов'яно-руські городища VIII–IX ст. між Саном і Сіверським Дінцем / М. Кучера. – К.: ІА НАНУ, 1999. – 252 с.
5. Кучинко М. М. Історія населення західної Волині, Холмщини та Підляшшя в X–XIV ст. / М. Кучинко. – Луцьк: Волинська друкарня, 2009. – 258 с.: рис.
6. Природа Ровенської області [за ред. К. І. Геренчука]. – Львів: Вища школа, 1976. – 156 с.
7. Прищепа Б. А. Слов'яно-руські городища IX–XIII ст. в басейні Ікви / Б. Прищепа, В. Ткач // Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 181–192.
8. Пшеничний Ю. Багатошарове поселення Мирогоща – ур. Зашляховці / Ю. Пшеничний // Культура Волині та Волинського Полісся княжої доби. – Луцьк, 2008. – С. 292–298.
9. Пясецький В. К. Палеоліт Волинської височини і Малого Полісся / В. Пясецький. – Рівне: ТОВ «Друк Волині», 2009. – 238 с.
10. Раппопорт П. А. К вопросу о Плеснеске / П. Раппопорт // Советская Археология. – М.: Наука, 1965. – №4. – С. 92–103.

11. Ратич О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території Західних областей УРСР / О. Ратич. – К.: АН УРСР, 1957. – 95 с.
12. Свешников І. К. Довідник з археології України. Ровенська область / І. Свешніков, Ю. Нікольченко. – К.: Наукова думка, 1982. – 115 с.
13. Солдатюк М. Мирогоща. Історико-краєзнавчі есе // М. Солдатюк, Л. Пшенична. – Дубно: Дубенська друкарня, 2009. – 255 с.
14. Ткач В. Звіт про археологічні розвідки на території Дубенського району Рівненської області у 2003 р. – Дубно [б. в.], 2003. – с. 17: дод.
15. Ткач В. В. Звіт про проведені рятівні археологічні розвідки на території Дубенського району Рівненської області 2010 року / В. Ткач, А. Бардецький – Луцьк [б. в.], 2011. – 59 с.
16. Ткач В. В. Звіт про результати археологічних розвідок на території Дубенського району Рівненської області 2011 року / В. Ткач, А. Бардецький – Луцьк [б. в.], 2011. – 165 с.
17. Ткач В. Багатошарова пам'ятка Тараканів-7 / В. Ткач // Кобудь-Костянтинів-Старокостянтинів: історія, археологія, культура, архітектура. – Старокостянтинів, 2006. – С. 203–210.
18. Ткач В. Два поселення XII–XIII ст. біля с. Тараканів / В. Ткач // Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі (XII–XIII ст.). – Київ; Хмельницький; Кам'янець-Подільський; Старокостянтинів, 2004. – С. 176–183.
19. Толочко П. П. Древнерусский феодальный город / П. Толочко. – К.: Наукова думка, 1989. – 254 с.
20. Фондові книги ДІКЗ м. Дубно. – Кн. 3359 / II А – 725; кн. 3390/II А – 756.
21. Фондові книги ДІКЗ м. Дубно. – Кн. 3106/ II А – 477.
22. Шумовський Ю. Ф. Зруйноване гніздо чи Історія однієї священницької родини на Волині / Ю. Шумовський // Фонди ДІКЗ м. Дубно. – Саванна, Дж., США [машинопис], 1992. – т. I. Шумовський Ю. Ф. Зруйноване гніздо чи Історія однієї священницької родини на Волині / Ю. Шумовський // Фонди ДІКЗ м. Дубно. – Саванна, Дж., США [машинопис], 1996. – т. II.

Сергій Панишко

канд. іст. наук,
доцент кафедри археології, давньої та
середньовічної історії України
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
м. Луцьк

МІСЦЕ АРМАТНІВСЬКОГО ГОРОДИЩА У КЛАСИФІКАЦІЇ УКРІПЛЕНЬ П.О. РАППОРТА

У статті розглядаються матеріали дослідження Арматнівського городища X – XI ст. на Волині. Планування укріплень городища поєднує два рідкісних елементи: прямолінійність однієї із ділянок укріплень, що характерно для городищ «волинського типу», та наявність двох концентричних оборонних ліній. Така структура укріплень могла сформуватись завдяки різним західним впливам, виділеним П.О. Раппортом.

Ключові слова: Арматнів, городище, фортифікація, західні впливи.

Розробляючи власну класифікацію давньоруських городищ, П.О. Раппорт виділив на Волині кілька груп пам'яток, які за своїми сутнісними ознаками не зовсім вкладалися в запропоновану ним же систему. Перш за все, це так звані городища «волинського типу» для яких характерна прямолінійність частини укріплень. Другою специфічною регіональною групою є круглі городища, які крім валу, що оточував центральний майданчик, мали ще один кільцевий вал, який додатково оточував цей майданчик на всьому протязі. Ці дві групи дослідник датував раннім етапом давньоруського періоду та пов'язав з західними впливами, в першому випадку з поморськими і полабськими, а в другому з мазовецькими [Раппорт, 1967, с. 198–199].